

АНОТАЦІЯ

Бегунц А.О. Імунітети в кримінальному праві України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право (галузь знань 08 – Право). – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Міністерства освіти і науки України, Харків, 2023.

Дисертацію присвячено теоретичному аналізу, опису сучасного стану та визначенню перспектив удосконалення імунітетів у кримінальному праві України.

У першому розділі дисертації розглянуто поняття, зміст та стан теоретичного дослідження й нормативного регулювання імунітетів у кримінальному праві України. Стверджується, що у цій галузі теоретичні засади існування імунітетів досліджено недостатньо. Оглянуто наявні публікації вітчизняних авторів, присвячені цьому питанню. Констатується, що у кримінальному законодавстві наразі врегульовано лише дипломатичний імунітет та імунітет свідка. Показано недоліки їх забезпечення Кримінальним кодексом України.

Доведено, що головною підставою імплементації приписів про імунітети у кримінальне законодавство України є забезпечення принципу правової визначеності, який є складовою верховенства права. Додатково її вимагає забезпечення якості законодавства про кримінальну відповідальність, а також його належне узгодження з іншими галузями права (кримінальним процесуальним, міжнародним тощо).

Надано визначення імунітетів у кримінальному праві. Вказано, що ними є зумовлені специфікою правового статусу особи заборони на застосування щодо неї будь-яких заходів кримінально-правового впливу за кримінальне правопорушення або визнання правомірним вчиненого нею у

зв'язку з цим статусом діяння, яке за зовнішніми ознаками збігається із кримінальним правопорушенням.

Описано кримінально-правові наслідки дії імунітетів у кримінальному праві. Показано їх співвідношення з інститутом звільнення від кримінальної відповідальності та з інститутом обставин, які виключають кримінальну протиправність діяння.

Запропоновано критерії класифікації та виділено види імунітетів у кримінальному праві: за кримінально-правовими наслідками (такі, що виключають визнання діяння особи кримінально протиправним та такі, що виключають застосування заходів кримінально-правового характеру до особи, діяння якої є кримінально протиправним); за джерелом (передбачені нормами міжнародного права, нормами конституційного права, нормами військового права, нормами кримінального процесуального права тощо); за темпоральними властивостями (перманентні та тимчасові); за обсягом (загальний імунітет та спеціальний імунітет); за праксеологічним потенціалом (ті, що заохочують виконання особою громадянського, службового чи професійного обов'язку та ті, які забезпечують виконання особою своїх службових або професійних функцій).

Виявлено особливості регулювання імунітетів у кримінальних законах зарубіжних держав. Відзначено приклади позначення поняттям «імунітет» безпосередньо в кримінальному законі факту вилучення певного кола осіб зі сфери дії національної кримінальної юстиції. Констатується, що найчастіше в кодифікованих кримінально-правових актах інших держав урегульовано положення про імунітет свідка на підставі наявності родинного зв'язку та про дипломатичний імунітет. Виявлено імунітетні приписи, якими в перспективі може бути доповнено вітчизняний КК (імунітет біженця у КК Литви, парламентський імунітет у КК ФРН), а також приписи, які сприяють запобіганню зловживанням імунітетами (зупинення перебігу строку давності кримінального правопорушення на час, доки особа наділена імунітетом, який унеможливорює застосування до неї заходів кримінально-правового впливу).

У другому розділі роботи проаналізовано міжнародні документи й норми національного законодавства, якими передбачено особисті привілеї та імунітети представників дипломатичних і консульських установ, міжнародних організацій і місій. Основними документами, в яких відображено зазначені положення визнано Конвенцію про привілеї та імунітети ООН (1946 р.), Конвенцію про привілеї та імунітети спеціалізованих установ ООН (1947 р.), Віденську конвенцію про дипломатичні зносини (1961 р.), Віденську конвенцію про консульські зносини (1963 р.), Віденську конвенцію про спеціальні місії (1969 р.), Конвенцію про запобігання і покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних агентів, (1973 р.), Віденську конвенцію про представництво держав у їх відносинах з міжнародними організаціями універсального характеру (1975 р.) тощо. Окремо досліджено норми Положення про дипломатичні представництва та консульські установи іноземних держав в Україні, затвердженого Указом Президента України від 10.06.1993 № 198/93. Висвітлено питання змістовного наповнення та класифікації привілеїв та імунітетів представництв іноземних держав.

Проведеним дослідженням підтверджено позицію, що унормовані міжнародним правом імунітети є гарантією неупередженої та незалежної діяльності представників іноземних держав у країні їх перебування, виводячи представників дипломатичних і консульських установ, міжнародних організацій і місій за межі національної кримінальної юрисдикції. Обсяги та форма конкретного імунітету залежить від статусу організації (місії) та посади, яку обіймає його носій (від голови представництва до технічного персоналу або хатніх робітників). Підтверджено тезу про те, що наявність імунітету від кримінальної юрисдикції країни перебування не виключає можливості притягнення винного до відповідальності в державі, представником якої виступає носій імунітету.

Розглянуто кримінально-правові аспекти імунітетів посадових осіб органів різних гілок влади. Досліджено норми чинного законодавства України, що визначають імунітет осіб, на яких державою покладено обов'язки,

виконання яких потребує захисту від незаконного втручання, а також є необхідним для створення належних умов для їх виконання. Щодо таких осіб встановлюються додаткові гарантії недоторканості через те, що їх діяльність пов'язана з публічно-посадовим статусом. До кола носіїв такого імунітету віднесено народних депутатів, Президента України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та представників суддівського корпусу.

Окремо проаналізовано зміст депутатського індемнітету, під яким розуміється виключення відповідальності народних обранців (у тому числі кримінальної) за результати голосування або висловлювання в парламенті, у суді та інших органах, де вони виконують представницькі функції.

Додаткової аргументації набуло положення, що недоторканність має своє цільове призначення, яке полягає у можливості безперешкодного та ефективного здійснення своїх функцій. Недоторканність має публічно-правовий характер і не виступає особистим привілеєм.

Досліджено феномен виключення відповідальності працівників правоохоронних органів. Встановлено, що він має окремі ознаки інституту імунітетів. У законодавстві наявні обмеження або заборони на застосування до працівників правоохоронних органів заходів кримінально-правового впливу за діяння, що за своїми ознаками збігаються із кримінальним правопорушенням (наприклад, застосування фізичної сили, спеціальних засобів чи вогнепальної зброї, обмеження волі) або невизнання вчиненого ними такого діяння кримінальним правопорушенням (наприклад, виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації). Констатується, що «імунітет працівників правоохоронних органів» діє у випадках правомірного застосування такими особами фізичного впливу (сили), спеціальних засобів чи вогнепальної зброї, а також виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації. Такий імунітет є спеціальним та обмеженим (застосовується на

певний період часу та до певного кола осіб, що користуються ним через наявність повноважень чи виконання наказу (завдання).

У третьому розділі на основі аналізу розуміння бойового імунітету в сучасній судовій практиці та літературі його розглянуто у співвідношенні з виправданим ризиком у законодавстві України. Встановлено відмінності розуміння правової природи бойового імунітету в Україні та іноземних державах. Оцінено недоліки його одночасної регламентації і як обставини, що виключає кримінальну протиправність діяння, і як обставини, що забезпечує звільнення від кримінальної відповідальності. Констатовано порушення принципів кримінально-правового регулювання, допущене при регламентації бойового імунітету в законодавстві України (як обставини, що виключає кримінальну протиправність діяння згідно з КК України та як підстави звільнення від кримінальної відповідальності за Законом «Про оборону України»). Підтримано думку, що бойовий імунітет належить до обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння. Визначено коло обставин, існування яких дозволяє констатувати наявність бойового імунітету (не визнається кримінальним правопорушенням вчинення як дії, так і бездіяльності; умови та час існування – воєнний стан або період збройного конфлікту; мета вчинення дії (бездіяльності) особою, наділеною бойовим імунітетом; спрямованість заподіяння шкоди при бойовому імунітеті; відсутність ознак катування чи застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інших порушень законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами). Констатується, що бойовий імунітет охоплює лише діяння особи, спрямоване на відсіч саме збройної агресії. Описано різновид бойового імунітету, який поширюється на особливий суб'єктний склад (цивільних осіб). Пропонуються види бойового імунітету: військовий бойовий імунітет та цивільний бойовий імунітет.

Констатується, що під час відсічі збройної агресії проти України медичний персонал у відповідності із міжнародними нормативними актами та гуманітарною місією надає медичну допомогу будь-яким особам, які її

потребують. Такі дії медичного персоналу не є кримінально протиправними (медичний імунітет). Показано його відмінності від дій лікаря в умовах виправданого ризику та в умовах крайньої необхідності.

Проведено аналіз кримінально-правових аспектів наділення імунітетами осіб, які беруть участь у діяльності Міжнародного кримінального суду з метою виконання службових або процесуальних обов'язків для забезпечення виконання функцій цієї установи.

Ключові слова: імунітет; кримінальна відповідальність; кримінально-правові засоби; правовий статус особи; законність обмежень прав і свобод людини; обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння; звільнення від кримінальної відповідальності; зв'язок кримінального та кримінального процесуального права; зв'язок національного та міжнародного кримінального права; бойовий імунітет; дипломатичний імунітет; виконання спеціального завдання; міжнародні стандарти; імплементація; юрисдикція; воєнний стан.

ABSTRACT

Behunts Armen. Immunities in Criminal Law of Ukraine. – Qualifying science paper on the rights of the manuscript.

Thesis submitted for obtaining the Doctor of Philosophy Degree in Law. – V.N. Karazin Kharkiv National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2023.

The dissertation is devoted to theoretical analysis, description of the modern state and determination of prospects for improving immunities in the criminal law of Ukraine.

The first section of the dissertation considers the concept, content and state of theoretical research and normative regulation of immunities in criminal law of Ukraine. It is argued that in this area the theoretical basis for the existence of immunities is not sufficiently investigated. The available publications of domestic authors devoted to this issue have been reviewed. It is stated that only diplomatic immunity and witness immunity are currently regulated in criminal legislation. The shortcomings of their provision by the Criminal Code of Ukraine are shown.

It has been proved that the main basis for the implementation of immunities regulations in the criminal legislation of Ukraine is the provision of the principle of legal certainty, which is part of the rule of law. In addition, it is required to ensure the quality of criminal liability legislation, as well as its proper coordination with other branches of law (criminal procedural, international, etc.).

The definition of immunities in criminal law is given. It is indicated that they are prohibited by the specifics of the legal status of the person from applying any measures of criminal legal influence against him/her for a criminal offense or recognizing the act committed by him/her in connection with this status, which coincides externally with a criminal offense.

The criminal-legal consequences of the action of immunities in criminal law are described. Their relationship with the institute of exemption from criminal

liability and with the institute of circumstances that exclude the criminal wrongfulness of the act is shown.

The classification criteria are proposed and types of immunities in criminal law are allocated: according to criminal legal consequences (those that exclude the recognition of an act as criminally illegal and those that exclude the application of criminal legal measures to a person whose act is criminally illegal); according to the source (provided for by international law, constitutional law, military law, criminal procedural law, etc.); temporal properties (permanent and temporary); by volume (total immunity and special immunity); according to the praxeological aspect (those that encourage the person to perform civil, official or professional duties and those that ensure the person to perform his/her official or professional functions).

The peculiarities of the regulation of immunities in the criminal laws of foreign states have been revealed. Examples of the concept of "immunity" are noted directly in the criminal law of the fact of the removal of a certain circle of persons from the scope of national criminal justice. It is stated that most often in the codified criminal-legal acts of other states the provisions on the immunity of a witness are regulated on the basis of the presence of kinship and on diplomatic immunity. Immune prescriptions, which in the future can be supplemented by the domestic Criminal Code (refugee immunity in the Criminal Code of Lithuania, parliamentary immunity in the Criminal Code of Germany), as well as prescriptions that contribute to the prevention of abuse of immunities (stopping the course of the statute of limitations of a criminal offense for the time being, as long as a person is endowed with immunity, which makes it impossible to apply criminal legal measures to it).

The second section of the work analyzes international documents and norms of national legislation, which provide for personal privileges and immunities of representatives of diplomatic and consular institutions, international organizations and missions. The main documents that reflect these provisions recognize the UN Convention on Privileges and Immunities (1946), Convention on the Privileges and Immunities of Specialized UN Agencies (1947), Vienna Convention on Diplomatic Relations (1961), Vienna Convention on Consular Relations (1963), Vienna

Convention on Special Missions (1969), Convention on the Prevention and Punishment of Crimes against Internationally Protected Persons, (1973), Vienna Convention on the Representation of States in their Relations with International Organizations of a Universal Nature (1975), etc. Regulations on diplomatic missions and consular offices of foreign states in Ukraine, approved.

The second section of the work analyzes international documents and norms of national legislation, which provide for personal privileges and immunities of representatives of diplomatic and consular institutions, international organizations and missions. The main documents that reflect these provisions recognize the UN Convention on Privileges and Immunities (1946), Convention on the Privileges and Immunities of Specialized UN Agencies (1947), Vienna Convention on Diplomatic Relations (1961), Vienna Convention on Consular Relations (1963), Vienna Convention on Special Missions (1969), Convention on the Prevention and Punishment of Crimes against Internationally Protected Persons, (1973), Vienna Convention on the Representation of States in their Relations with International Organizations of a Universal Nature (1975), etc. Regulations on diplomatic missions and consular offices of foreign states in Ukraine, approved

The second section of the work analyzes international documents and norms of national legislation, which provide for personal privileges and immunities of representatives of diplomatic and consular institutions, international organizations and missions. The main documents that reflect these provisions recognize the UN Convention on Privileges and Immunities (1946), Convention on the Privileges and Immunities of Specialized UN Agencies (1947), Vienna Convention on Diplomatic Relations (1961), Vienna Convention on Consular Relations (1963), Vienna Convention on Special Missions (1969), Convention on the Prevention and Punishment of Crimes against Internationally Protected Persons, (1973), Vienna Convention on the Representation of States in their Relations with International Organizations of a Universal Nature (1975), etc. Regulations on diplomatic missions and consular offices of foreign states in Ukraine, approved.

The study confirmed the position that the immunities regulated by international law are a guarantee of impartial and independent activities of representatives of foreign countries in the country of their stay, taking representatives of diplomatic and consular institutions, international organizations and missions outside the national criminal jurisdiction. The scope and form of a particular immunity depends on the status of the organization (mission) and the position held by its carrier (from the head of the mission to technical personnel or housekeepers). The thesis that the presence of immunity from the criminal jurisdiction of the host country does not exclude the possibility of bringing the perpetrator to justice in the country of which he is a representative is confirmed.

The criminal-legal aspects of immunities of officials of bodies of different branches of government are considered. The norms of the current legislation of Ukraine, determining the immunity of persons on whom the state is entrusted with duties, the fulfillment of which requires protection from illegal interference, and is also necessary to create proper conditions for their implementation. For such persons, additional guarantees of immunity are established due to the fact that their activities are connected with the public status. Among the carriers of such immunity are people's deputies, the President of Ukraine, the Commissioner of the Verkhovna Rada of Ukraine for Human Rights and representatives of the judicial corps.

Separately, the content of the deputy indemnity is analyzed, which refers to the exclusion of the responsibility of people's deputies (including criminal) for the results of voting or statements in parliament, in court and other bodies where they perform representative functions.

Additional argument has acquired the position that the immunity has its target to appoint.

The phenomenon of immunity of law enforcement officers has been investigated. It has been found that this phenomenon has separate signs of the institute of immunities. In the legislation there are restrictions or prohibitions on the application to law enforcement officers of measures of criminal legal influence for acts that, by their characteristics, coincide with a criminal offense (for example, the

use of physical force, special means or firearms, restriction of freedom) or non-recognition of such an act committed by them by a criminal offense (for example, performing a special task to prevent or disclose the criminal illegal activities of an organized group or criminal organization). It is stated that the "immunity of law enforcement officers" acts in cases of legitimate use by employees of such persons of physical influence (force), special means or firearms, as well as the fulfillment of a special task for the prevention or disclosure of criminal illegal activities organized.

On the third section, based on the analysis of the understanding of combat immunity in modern judicial practice and literature, it is considered in relation to justified risk in the legislation of Ukraine. Differences in understanding the legal nature of combat immunity in Ukraine and foreign countries have been established. The shortcomings of its simultaneous regulation are assessed both as circumstances excluding criminal wrongfulness of the act, and as circumstances ensuring exemption from criminal liability. Violation of the principles of criminal-legal regulation made during the regulation of combat immunity in the legislation of Ukraine (as a circumstance that excludes the criminal wrongfulness of an act according to the Criminal Code of Ukraine and as a basis for exemption from criminal liability under the Law "On Defense of Ukraine"). The opinion is supported that combat immunity refers to circumstances that exclude the criminal wrongfulness of an act. The range of circumstances, the presence of which allows us to state the presence of combat immunity (is not recognized as a criminal offense to commit both action and inaction; conditions and time of existence - martial law or period of armed conflict; the purpose of action (inaction) by a person endowed with military immunity; directionality of harm in combat immunity; lack of signs of torture or use of means of warfare prohibited by international law, other violations of the laws and customs of war provided for by international treaties). It is stated that combat immunity covers only the act of a person aimed at repelling armed aggression. A type of combat immunity is described, which extends to a special subject composition (civilians). Types of combat immunity are offered: military combat immunity and civil combat immunity.

It is stated that during the rebuff of armed aggression against Ukraine, medical personnel, in accordance with international regulations and humanitarian mission, provide medical assistance to any persons who need it. Such actions of medical personnel are not criminally unlawful (medical immunity). Its differences from the actions of the doctor in conditions of justified risk and in conditions of emergency are shown.

An analysis of the criminal legal aspects of immunization of persons involved in the activities of the International Criminal Court for the purpose of performing official or procedural duties to ensure the performance of the functions of this institution was carried out.

Keywords: immunity; criminal liability; criminal law remedies; legal status of a person; legality of restrictions on human rights and freedoms; circumstances excluding criminal unlawfulness of an act; exemption from criminal liability; relationship between criminal law and criminal procedure law; relationship between national and international criminal law; combat immunity; diplomatic immunity; performance of a special task; international standards; implementation; jurisdiction; martial law.